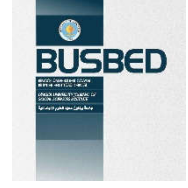

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 25.11.2021
Kabul Tarihi : 27.12.2021

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1028345>

TÜRK DESTAN KAHRAMANLARININ BABALIK VAZİFELERİ: OĞUZ KAĞAN VE DEDE KORKUT ÖRNEKLERİ

Mehmet Emin BARS¹

ÖZ

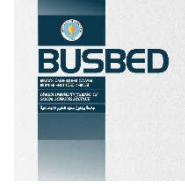
Her milletin geçmişi bilinmezliklerle doludur. Eskiye doğru gittikçe bu bilinmezlik artar. Geçmiş hakkındaki bilgilerimizin az olmasının temel nedenlerinden biri yazılı geleneğin tarihin yakın dönemlerinde ortaya çıkmasıdır. Yazılı kaynakların olmadığı eski dönemlerle ilgili bilgiler sözlü gelenek ile korunmuştur. Bugün yazılı kaynaklarda yer almayan çok sayıda bilgiye sözlü kaynaklarda rastlanmaktadır. Bu durum sözlü geleneği daha da önemli bir hâle getirmektedir. Yazılı kaynaklarda yer almayan önemli bilgiler mit, masal, destan, efsane, halk hikâyesi gibi anlatı türlerinin içerisinde bulunmaktadır. Bu yüzden günümüzde sözlü kaynaklar birçok bilim dalının temel kaynakları arasında kabul edilmeye başlanmıştır.

Türk destanları da Türk tarihinin önemli sözlü kaynaklarından biridir. Eski Türk devletlerinde Tanrı tarafından seçildiğine inanılan hükümdarların halkına karşı bazı görevleri vardı. Bu çalışmada bu görevlerin destan metinlerindeki görünümü incelenmiştir. Eski Türk devletlerinde hükümdarların babalık vazifesi bulunmaktaydı. Hükümdar milletini bir baba gibi koruyup kollamakla görevliydi. İlahi menşeden geldiğine inanılan Türk hükümdarı halkını yedirmek, içirmek, giydirmek, dirlik ve düzenini sağlamak zorundaydı. Çalışmamızda Oğuz Kağan Destanı ile Dede Korkut hikâyelerinde yer alan kahramanların babalık vazifeleri değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda eski Türk hükümdarlarının babalık vazifelerinin destan kahramanlarında var olduğu görülmüştür. Türk destan kahramanları kendilerinin halka karşı birtakım vazifeleri yerine getirmekle yükümlü olduklarına inanmış, bu düşünce ile hareket etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Kağan, Dede Korkut, Destan, Babalık vazifesi.

¹ Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehbars@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6972-6860>.

Article Type : Research Article
Date Received : 25.11.2021
Date Accepted : 27.12.2021

<https://doi.org/10.29029/busbed.1028345>

PATERNITY DUTIES OF TURKISH EPIC HEROES: OĞUZ KAĞAN AND DEDE KORKUT EXAMPLES

Mehmet Emin BARS¹

ABSTRACT

The history of every nation is full of unknowns. This obscurity increases as it goes back into the past. One of the main reasons why we have little information about the past is that the written tradition emerged in recent periods of history. The oral tradition has preserved the information about the old periods without written sources. Much information that is not included in written sources is found in oral sources today. This makes the oral tradition even more critical. Important information that is not included in the written sources is included in narrative types such as myth, fairy tale, epic, legend, and folk stories. Therefore, today, oral sources have started to be accepted as the primary sources of many branches of science.

Turkish epics are also essential oral sources of Turkish history. The rulers, believed to be chosen by God in the old Turkish states, had some duties against the people. This study examined the appearance of these duties in epic texts. In the old Turkish states, rulers had the duty of paternity. The ruler was on duty to protect his nation like a father. The Turkish ruler, believed to be of divine origin, had to feed, drink, dress, and protect his people. Our study evaluated the paternity duties of the heroes in the Oğuz Kağan Epic and Dede Korkut's stories. As a result of the evaluation, it was seen that the paternity duties of the old Turkish rulers existed in epic heroes. The heroes of the Turkish epics believed that they were obliged to fulfil some duties against the people and acted with this thought.

Keywords: Oğuz Kağan, Dede Korkut, Epic, Paternity duty.

¹ Assoc. Prof., Bingöl University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature, mebars@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6972-6860>.

“Tanrı bağışlasın, ilâhi lûtfum olduğu için, kısmetim olduğu için, ölecek halkı diriltip doyurdum.
Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım;
sayıca az olan halkı çoğalttım.”
(Bilge Kağan)

GİRİŞ

Türk dili ve edebiyatı tarihinde destanî türdeki anlatıları ifade etmek üzere çok farklı kelimeler kullanılmıştır. Bu kelimeler arasında bugün en sık kullanılanı destandır. Türk edebiyatının farklı şubelerinde dinî hikâyeler, fikrî ve tasavvufî eserler, mensur edebî eserler, manzum masallar, tarihî eserler, saz şairlerinin hayat hadiselerini içeren eserler, aşk hikâyeleri, nasihatname ile beraber epik karakterli çok sayıda eser destan olarak adlandırılmıştır (Elçin, 1997: 35-41). Bu çalışmada destan terimi epik karakterli eserler için kullanılacaktır. Destan kahramanlık temalı manzum, mensur veya her ikisinin birlikte kullanıldığı eserlerdir. Hamasi Türk destanlarının ilk olarak atalar kültürünün teşekkül devrelerinde başladığı kabul edilmektedir. Atalar kültürü Andronova kültürü çağında ilk olarak görülmüş, demir devrinde tam olarak oluşmaya başlamıştır. Buna göre Türk destanlarının oluşun tarihi M.Ö. binli yıllara kadar götürülebilmektedir (Yıldırım, 1998: 149). Destanlar kahramanlık hikâyeleridir. Bir kahramanın hayat hikâyesi doğum öncesinden ölümüne kadar çeşitli olağanüstülüklerle yüklüdür. Destan kahramanı kutsal bir amaç için yaratılmış kutlu/seçilmiş kişidir.

Tüm halk anlatıları az veya çok tarihî olaylarla ilişkilidir. Halk anlatılarının tarihî olaylarla münasebetleri türlerinin belirlenmesinde de önemli bir ölçüttür. Masal dahil olmak üzere hiçbir halk anlatısı gerçek yaşamdan tamamen soyutlanamaz. Mitlerle başlayan halk anlatıları tarihi bir anlamda insanlık tarihinin edebî görünümünden başka bir şey değildir. “Tarihî olaylar folklor ile şekillendirilerek, türün özelliklerine uydurulur ve her türün biçimlendirme imkânlarına göre düzenlenir” (İbrayev, 1998: 165). Bundan dolayı halk anlatıları tarih biliminin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Halk anlatılarından destanlar tarihle bağların en güçlü olduğu türlerin başında gelmektedir. Tarihe yakınlıkları destanların kendi içerisinde sınıflandırılmasında bir ölçüt olarak da kullanılmıştır. Örneğin Aça (2002: 61) Kazak destanlarını, Çobanoğlu (2007: 49-55) genel Türk dünyası destanlarını sınıflandırırken tarihî destanları ayrı birer başlık altında değerlendirmişlerdir. Bu destanlar tarihî olayların kahramanları hakkında meydana gelmiştir. Her ne kadar tarihî destan olarak adlandırılabilirler destanların tarihî gerçekliklerle bağlarının daha kuvvetli olduğu görülse de diğer destan türlerinde de bu bağ az veya çok bulunmaktadır.

Zhirmunsky, destan mevzularını değerlendirirken efsanevi karakterdeki hikâyelerin mevzularının tarihî zamanlarda hakiki olaylarla yer değiştirerek bugünkü destanların meydana geldiğini düşünür. Nitekim bu destanlarda olağanüstü olaylarla beraber tarihî konulu günlük hayatın mücadeleleri, gelenek ve âdetleri yer almaktadır (Yıldırım, 1998: 149-150). Köprülü'nün Türk millî destanlarının oluşumu hakkındaki görüşleri de tarihî olaylarla destan arasındaki sıkı münasebeti göstermektedir. Köprülü (2004: 67), millî destanın oluşması için bir kavmin medeniyet bakımından aşağı seviyede olması gerektiğini belirtir. Aşağı seviyede bulunan kavim büyük sarsıntılara uğrar, toplumu derinden etkileyen hadiselerle karşılaşır. Zaman içerisinde ozanlar/halk şairleri bu vakaları parça parça terennüm eder. Yeni olaylar yeni parçalar meydana getirir ve bunların bir kahraman etrafında toplanmasını sağlar. Kavmin medeniyet seviyesi yükseldikçe siyasi ve içtimai birlik ihtiyacı ortaya çıkar. Destanî bir ruha sahip halk şairi tarafından dağınık parçalar toplanarak millî bir destan vücuda getirilir. Bu açıklamalar bir kavmin tarihî gelişiminin destanın oluşumundaki doğrudan etki ve yansımaları göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada tarih-destan ilişkisi ekseninde eski Türk devletlerinde “tanhu/şan-yü, kagan, kan, yabgu, idi-kut, il-teber, erkin” (Kafesoğlu, 2012: 257) gibi çeşitli sıfatlar taşıyan hükümdarların halkına karşı “babalık vazifesi” kavramı etrafındaki tutumlarının epik karakterli destan kahramanlarındaki yansıması ele alınacaktır. Öncelikle eski Türk devletlerindeki hükümdar telakkisi ve bu hükümdarların halkına karşı yerine getirmekte sorumlu olduğu babalık vazifeleri üzerinde durulacak, ardından bu durumun Oğuz Kağan¹ ve Dede Korkut anlatılarındaki yansıması ele alınacaktır. Türk destanlarının Türk tarihî

¹ Oğuz Kağan Destanı'nın çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Çalışmamızda İslamiyet öncesi tek nüsha olan Paris Millî Kütüphanesinde bulunan Uygurca metin kullanılmıştır. Bu nüsha destanın tespit edilen en eski epik varyantıdır. Hacimce

ve kültürü ile birlikte ele alınıp değerlendirilmesi; sosyoloji, psikoloji, felsefe, dinler tarihi, antropoloji, etnoloji, dilbilim gibi disiplinlerden yararlanılması önem taşımaktadır. Türk halk biliminin disiplinlerarası çalışmalara ihtiyacı bulunmaktadır. Disiplinlerarası bakış olay ve kişilere çok daha farklı açılardan bakabilmeyi ve daha doğru değerlendirebilmeyi de beraberinde getirecektir.

1. Türk Hakanlarının Babalık Vazifesi (Velayet-i Pederane)

Eski Türk devletlerinde hakanların babalık vazifesi bulunmaktaydı. Hakan hem İslamiyet öncesi hem de sonrasında halkının velisiydi. “Babalık sıfatı, milleti bir baba gibi koruması ve geliştirmesi, millete toy ve şölen vererek, onları kendi sofrasında toplaması, evini yağma ettirmesi” (Ögel, 2001: 456)dir. Geleneğe göre hakan halkını yedirmek, içirmek, giydirmek, dirlik ve düzenini sağlamak zorundadır. Türk kağan ve sultanları ilahi menşeden gelmişlerdir. Tanrı tarafından kendilerine kut verilen Türk hakanı cihan hâkimiyetine sahipti. Bu bakımdan “milletin ve tebaanın velisi ve babası” (Turan, 2019: 122) idi. Türk hakanlarının velilik sıfatı (velayet-i pederane) hem İslam öncesi Türk kağanlarını hem de İslam sonrası Türk sultanlarını taşıdıkları yüksek insani vasıf ve demokratik ruhla müstebit hükümdarlardan ayırıyordu. “Türk devlet anlayışına göre hükümdarların millet ve tebaalarına karşı, adalet, şefkat ve himâye göstermeleri bu babalık sıfatı ile alâkalı idi” (Turan, 2019: 122). Türk hakanlarının Oğuz töresine göre halka ziyafet (toy, şölen) vermeleri, bu ziyafet esnasında mallarını yağma ettirmeleri babalık sıfatının gereği idi.

Milletin babası olan Türk hakanlarının milletin yararına çalışması onların dinî ve millî vazifesiydi. Hun ve Göktürk hükümdarları savaşları sadece milletin menfaati için yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu anlamda Türk hakanının babalık sıfatı ile Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi birbirini tamamlamaktaydı. Göktürk hakanı Tanrı’dan olmuş Bilge Kağan tahta oturur oturmaz önce isyanları bastırır, devletin iç düzenini sağlar ve babalık vazifesini şöyle hatırlatır: “Ondan sonra, Tanrı bağışlasın, ilâhi lütfum olduğu için, kısmetim olduğu için, ölecek halkı diriltip doyurdum. Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım; sayıca az olan halkı çoğalttım, güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım” (Tekin, 2010: 33).

Şamani kağanlar gibi Karahanlı, Büyük Seçuklular, Anadolu Selçukluları, beylikler ve Osmanlılar dönemindeki Müslüman Türk sultanlarında da velayet-i pederane inancı devam etmiştir. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah “cihan ailesinin babasıdır ve devrin hükümdarları ona inkıyâd etmiştir” (Turan, 2019: 125). Velayet-i pederane inancına göre Türk hükümdarı sadece Türk milletinin değil cihan ailesinin babasıdır. Çünkü o tüm cihanın düzenini sağlamak, tüm insanlara refah ve mutluluk getirmek amacıyla Tanrı tarafından gönderilmiştir. Babalık sıfatı, şefkat ve cömertlik gerektirir. Türk hükümdarlarının sık sık büyük umumi ziyefetler vermesi onların halka karşı şefkat ve cömertliğinin sonucudur.

Oğuz töresine göre hükümdar babalık vazifesine göre milletin hukukuna saygı göstermelidir. Halka ziyafet vermeye mecbur olan Türk hükümdarı bunu yapmadığında halk hakkını talep ederdi. “Türk hükümdarlarının cihân hâkimiyeti ve dünya nizâmı mefkûreleri ve velilik sıfatları onları milleti ve tebaalarını korumak, beslemek ve umumî ziyafetler vermek vazifesi ile mükellef kılıyordu” (Turan, 2019: 127). Türk misafirperverliği de kaynağını bu düşünceden almaktadır. Bir yere konuşan gelmesi uğurun gelmesidir. Kaşgarlı Mahmud misafirperverliğin zayıflamasından şöyle şikâyet eder: “Bardı eren qonuq bulup gutga sagar / qaldı alıg oyuq körüp ewni yıqar²” (2005: 438). Bu ifadeler Türk misafirperverliğinin ve cömertliğinin hakandan halka yayıldığını göstermektedir. Türk hakan ve sultanlarının milletin babası sıfatıyla halkını beslemek, cihanın efendisi sıfatıyla tüm insanlara şefkat ve merhamet göstermek inançlarının bir gereğidir. Türk hükümdarlarının babalık sıfatları Türk hâkimiyetinin cihana yayılmasında başlıca amil olmuştur.

2. Oğuz Kağan ve Dede Korkut Alplarının Babalık/Pederane Vazifeleri

“Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar dünya[nın] önü[nde] diz çök[tüğü]”, “yedi iklimin ve yedi ırkın hükümdarı”, “acun-beği” (Kafesoğlu, 2012: 246) Türk hakanı, Tanrısal kut sahibi olarak tüm

küçük olan Uygur nüshası arkaik yapıya sahiptir ve Türk milli devletçilik ideolojisini bedii bir dille ifade etmektedir. Oğuz Kağan Destanı'nın diğer nüshaları İslami varyantlardır ve salname olarak da adlandırılmaktadır.

² “Konuk bulunca onu uğur sayan kimseler gitti/Bir korkuluk görünce (onu çadırında kalacak bir konuk sanıp) çadırını toplayanlar kaldı.”

milletlerin velisi/babasıdır. Bununla beraber ilahi vazife ile vasıflandırılan Türk hakanı halk tarafından olağanüstü bir varlık olarak da görülmemiştir. O, Tanrı tarafından vazifelendirilmiş bir insandır. Tanrı'nın buyruklarına uyduğu sürece hükmetme yetkisine sahiptir, bundan ayrıldığı an Tanrı tarafından kutu alınacak, cezalandırılacaktır. Tanrı onun yerine kutu başkasına verecektir. Bu bakımdan Türk hükümdarının sonsuz bir hâkimiyet telakkisi yoktur. İdare etme yetkisi belli şartlara bağlıdır. Bunların başında “dağınık boyları toplayıp nüfusu çoğaltmak, halkı doyurmak, giydirmek... herkesin katılması mecburî büyük resmî ziyafetler [vermek]... ve umûmiyetle hâkan sofrasının halka açık tutulması ve hattâ yemekteki sofrta takımlarının dâvetliler tarafından yağma edilmesi” (Kafesoğlu, 2012: 247) gelmektedir.

Yusuf Has Hacib halkın hükümdardan üç isteğinin olduğunu belirtir:

“Birisi ilinde arı tut gümüşü

Ayarımı gözet ey bilgi küpü

Bir diğeri doğru yasa yap halkına

İzin verme birinin diğeri zorlamasına

Üçüncüsü bütün yolları emin tut

Eşkîyaların hepsini arıt” (Yusuf Has Hacib, 2019: 411).

Buna göre halk, hükümdardan ülkede iktisadi bakımdan istikrar, adil yasalara/Türk töresine göre uygulamalar ve toplumda düzenin devamını temin edecek asayişini sağlamasını beklemektedir. Türk halkı için gece uyumadan, gündüz oturmadan (Tekin, 2010: 31) çalışması gereken Türk hakanı, halkına karşı bu vazifelerini yapmaya mecburdu. İktidarının kaynağı Tanrı'ya bağlanan Türk hükümdarı bu suretle Tanrı'ya karşı sorumlu tutulmaktaydı. Bu sorumluluk hakanı her türlü keyfilikten alıkoyuyor, icraatlarının millet tarafından kontrolüne imkân tanıyordu. Taşağıl, Göktürk kağanının milletine karşı vazifelerini şöyle sıralar:

“1) Ordusunun başında olmak.

2) Halkı doyurup giydirmek.

3) Halkı kondurup iskân ettirmek.

4) Halkın kalbini kazanmak ve onun sevgi ve saygısına mazhar olmak” (2019: 181).

Bunlarla birlikte kağan olacak kişi bilge, alp, doğru sözlü ve erdemli olmalıdır. Epik karakterli Türk destanları da kut sahibi eski Türk hükümdarlarının kahramanlıklarının edebî ürünlere yansımalarıdır. Her destan kahramanında çok sayıda eski Türk hükümdarının örneği görülmektedir. Bu nitelikler destan dünyasının mantığına göre işlenmiştir. Buna göre Oğuz Kağan ve Dede Korkut alpları Türk töresine bağlı olarak şekillenen velayet-i pederane inancına göre halka karşı birtakım görevleri yerine getirmek mecburiyetindeydiler. Oğuz Kağan Destanı efsanevi Türk atası Oğuz etrafındaki kahramanlık olaylarını konu edinmektedir. Destanda Oğuz cihana hâkim olmak için mücadele eden bir kağandır. Dede Korkut hikâyeleri ise her biri kendi içinde tam hikâyeye özelliği taşıyan, ayrı ayrı olarak Oğuz topluluğu içerisindeki beylerin maceralarını anlatan on üç hikâyeden³ meydana gelmektedir. Hikâyelerde Oğuz beyleri Kam Gan oğlu Bayındır'a bağlıdır. Oğuz ilinin hükümdarı beylerbeyi Bayındır Han genel olarak arka plandadır ve hiçbir hikâyede kahraman olarak görülmez. Bu bakımdan bu anlatılarda her hikâyenin kahramanının bir bey olarak halka karşı görevleri ele alınacaktır.

³ Şimdiye kadar on iki tanesi bilinen Oğuznamelerin on üçüncüsü “Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” (Ekici, 2019) adıyla yayımlanmıştır. Bu bakımdan Dede Korkut hikâyelerinin on üçüncüsünü ihtiva eden Türkistan/Türkmen Sahra nüshasındaki hikâyeye de incelemeye dahil edilmiştir.

2.1. Türk Töresini Uygulama

Divanü Lügati't-Türk'te "törü" şeklinde geçen kelime ile ilgili ataların kaidelerine uymanın gerekliliğini anlatan "el qalır törü qalmaz⁴." (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 587) atasözü örnek olarak verilir. Türklerin töreye uymamaları devlet düzeninin bozulmasının, ilin kaybedilmesinin/esaretin temel sebebi olarak görülmüştür. Gökalp (2007a: 96) töre ile il kelimelerinin ekseriya beraber kullanıldığına dikkat çeker. Devlet anlamına gelen il ile kanun anlamına gelen törenin birlikte kullanılması tesadüfi değildir. Devlet ancak kanunla devamını sağlar. Gökalp törenin hem yazılmış hem de yazılmamış yasaları içerdiğini belirtir. Hukuki töreden başka dinî ve ahlaki töre de vardır. Türk töresi Türklere atalarından miras kalan tüm kaidelerin toplamıdır. Bir görüşe göre "Türk" kelimesi töre kelimesinden çıkmış ve "törelî" anlamına gelmektedir. Orhon Yazıtları'nda geçen "(Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı, işitin! Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (e)y Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilir idi?" (Tekin, 2010: 57) ifadeleri devletin temel dayanağının yasa/töre olduğunu anlatmaktadır. Nitekim yeni hakan Türk töresine göre seçilir ve buna göre davranırdı. Töre "eski Türk sosyal hayatını düzenleyen 'mecburî' kaideler (normlar) bütünü idi" (Kafesoğlu, 2012: 237). Bu kurallar çevre ve imkânlar göre yeniliklere açıktı. Ancak törenin kesinlikle değişmeyen bazı hükümleri de vardı. "Bunlar könilik (adalet), uzluk (iyilik, faydalılık), tuzluk (eşitlik), kişilik (insanlık) idi" (Taşağıl, 2019: 179). Bu hükümlere başta hükümdar olmak üzere tüm halk uymak zorundaydı. Tanrı'nın siyasi iktidar ile donattığı hükümdar törenin hükümleri sayesinde otoritesini sağlamış, bu otorite militarist diktatörlüğe dönüşmemiştir. Çünkü bugünkü ifadelerle yasama, yargı ve yürütme organları ayrıydı ve bu organlar birbirlerini denetliyordu.

Oğuz Kağan, Oğuzların töre koyucusudur. Sonraki dönemlerde özellikle devlet idaresinin uygulama sistemi Oğuz töresine dayandırılmıştır. Uluğ Türük tarafından uyku da görülen bir altın yay ile üç gümüş ok Oğuz kavminin idari yapısını belirler. Rüya Gök Tanrı'nın dünyayı Oğuz'a bağışlamasına yorulur. Rüya üzerine Oğuz üç büyük oğlunu (Gün, Ay, Yıldız) doğu tarafına, üç küçük oğlunu (Gök, Dağ, Deniz) batı tarafına gönderir. Büyük oğullar bir altın yay, küçükleri üç gümüş ok bulur. Oğuz bunları oğulları arasında üleştirir. "Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın... Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun" (Bang-Rahmeti, 1988: 24⁵) der. Hükümlerini büyük oğullarına bırakır. Çocukları Bozoklara tabi kılar. Nitekim yay hükümdarlık sembollerinden biridir (Taşağıl, 2019: 179). Oğuz ülkeyi doğu-batı/sağ-sol şeklinde ikiye ayırarak kendisinden sonra gelecek Türk devletlerinin ikili yönetim yapısını belirlemiştir. İkili yönetim prensibi çeşitli Türk topluluklarında "doğu-batı, kuzey-güney, büyük-küçük, iç-dış, Bozok-Üçok, ak-kara, sağ-sol" şeklinde adlandırılmıştır. Buna göre merkezde hükümdar bulunur, bu taraflardan birine hâkimiyet üstünlüğü tanınırdı. Doğu/sağ yön batıya/sola nazaran üstün kabul edilir ve yüksek hâkimiyeti temsil ederdi (Kafesoğlu, 2012: 243, 261). Oğuz verdiği toyda eski Türk devlet idaresinin ikili sistemi (sağ/Bozok-sol/Üçok) ortaya koyar. Bu yönetim prensibi kendisinden sonra bir Türk töresi olarak uygulanır.

Türk töresine göre bir çocuk kahramanlık gösterdikten sonra toplumda saygın bir yer edinir. Dirse Han oğlu Boğaç, boğayı öldürdükten sonra kendisine babası tarafından beylik ve taht verilir. Töreye göre küçük büyüğü her zaman anmalı, yolundan gitmelidir. Boğaç'a beylik ve taht verildikten sonra babasının kırk yiğidini anmaması çeşitli çatışmalara neden olur. Kırk yiğit durumu kıskanır. Dirse Han'a Boğaç'ın Oğuz'a saldırdığını, güzellere sataştığını, ak sakallılara sövdüğünü söyler. Tüm bunlar töreyi çiğnemektir. Bu durum "bidat" olarak adlandırılır. Dirse Han töreye uymadığı için oğlunu öldürmeye karar verir (Ergin, 1997: 83-84⁶). Dirse Han kendi oymağında törenin uygulanmasından sorumludur. Boğaç, babası Dirse Han'ı namert kırk yiğidin elinden kurtarıncaya töre gereği Bayındır Han tarafından kendisine beylik ve taht verilir (94). Kazan Bey avdayken kâfirlerin beyi Şöklî Melik tarafından evi yağma edilir. Kazan Bey, Şöklî Melik'ten öncelikle "kariçuk ana"sını ister. "Mere kâfir anamı virgil mana / Savaşmadın uruşmadın kayıdayım" (110) der. Çünkü Türk töresine göre ana/ata hakkı her şeyden önce gelir.

⁴ "Ülke terk edilir, ama töre terk edilmez."

⁵ Bundan sonra Oğuz Kağan Destanı'ndan yapılan alıntılarda aynı eserin sadece sayfa numaraları verilmiştir.

⁶ Bundan sonra Dede Korkut hikâyelerinden yapılan alıntılarda aynı eserin sadece sayfa numaraları verilmiştir.

Türk töresi, Tanrı buyruğudur. Tanrı Türk hakanına kut verirken hakan töreye uygun biçimde davranır. Başka bir ifadeyle kut, töre ile sürdürülür. Bu bakımdan Türk hakanı/beyi töreyi uyguladığı sürece kut kendisinde kalmaya devam eder. Dede Korkut hikâyelerinde geçen “Ol zamanda biglerün alkışı alkış karkışı karkış idi, duâları müstecâb idi.” (117) cümleleri töreye uyan/törelî beylerin dua ve beddualarının etkisini göstermektedir. Çünkü töreden ayrılmak Tanrı’nın gazabının nedenidir. Herhangi bir sorun halinde bilenlere danışmak/meşveret etmek Türk töresidir. Banu Çiçek’in Delü Karçar adlı bir kardeşi vardır. Kim Banu Çiçek’i isterse onu öldürür. Pay Püre Bey, oğlu Bamsı Beyrek’e Banu Çiçek’i almak ister. Bunun için kalın Oğuz beylerini misafir eder, onlara danışır. Kızı istemeye Dede Korkut’un gönderilmesine karar verilir (125). Benzer biçimde Aruz İç Oğuz’a düşman olurken ne yapılması gerektiği konusunda Oğuz beylerini çağırır, onlara danışır, ona göre karar verir (246).

Türk töresine göre devlet idaresinde kimin nerede oturduğu bellidir. “İmparatorluk geleneklerini koruyan Türk hanlıklarında hanın sarayında ve kurultaylarda kabilelerin alacakları yerler kesin surette belli kurallara bağlanmıştı” (Gökyay, 2000: CCCXXXIX). Hakanın sağında ve solunda yüksek devlet memurları belli bir düzene göre otururdu. Türk boylarının çoğunda itibarlı taraf sağ taraftı. Türklerde ev ve çadırların kapıları daha çok doğuya açılırdı. Kağan ve şaman gibi kutlu kişilerin otağlarının doğuya yönelmesi bir zorunluluktur. Göktürk Devleti’nde ordu komutanları kağanın sağında oturmuşlardır. Bu durum onlara verilen değeri göstermektedir (Ögel, 2001: 442). Bamsı Beyrek hikâyesinde de Oğuzların oturma düzeninden söz edilmiştir. “Sağda oturan sağ bigler / Sol kolda oturan sol bigler / İşikteki maklar / Düpte oturan has bigler” (144-145). Ayrıca aynı hikâyede Türk beyine ait başka bir uygulamadan/töreden de söz edilir. Buna göre bey, belli bir zaman için beyliğini başkasına verebiliyordu. Bir ozan kılığında Kazan Bey’in karşısına çıkan Beyrek, Kazan’ı över. Kazan Bey ozandan dileğini sorar, ozan şölen yemeğinden ister. Kazan şöyle der: “Delü ozan devletin depdi, bigler bu günki bigligüm bunun olsun, kon nireye gider-ise gitsün neyler-ise eylesün” (145).

Türk töresine göre kağan seçiminde meclis büyük yetki sahibiydi. Göktürk Devleti’nde 582’de Taspar Kağan’ın ölümünden sonra onun ölmeden önce kağan olarak tayin ettiği Ta-lü Pien meclis tarafından kağan olarak tanınmaz. Meclis hanedan üyelerinden İşbara’yı kağan olarak seçer (Taşağıl, 2019: 182). Meclis yeni kağanı seçerken kahramanlık, cesaret, adalet gibi niteliklere bakıyordu. Hanedana üye olmak, tahtın varisi olmak kağan olmak için tek şart değildi. Varislerden en uygun niteliklere sahip olanı meclis tarafından hakan olarak seçilirdi. Kazan Bey’in oğlu Uruz için taşıdığı kaygılar bu durumu anlatmaktadır. Kazan Bey ziyafet verdiği bir gün sağına bakar kardaşı Kara Göne’yi görür, kıs kıs güler. Soluna bakar, dayısı Aruz’u görür, çok sevinir. Karşısına bakar, oğlu Uruz’u görür, elini eline çalar. Çünkü Kara Göne ile Aruz baş kesip kan dökmüştür. Kazan Bey’in “yarınki gün dönüp ben ölüp sen kalıçak tacum tahtum sana virmeyeler diyü sonumu andum ağladum” (156) cümleleri Türk töresi gereğince atadan kalan taca, tahta sahip olmak için onu hakketmek gerektiğini ifade eder. Uruz’un babasının bu sözlerine karşı cevabı başka bir Türk töresini anlatır: “Hüneri oğul atadan-mı öğrenür, yohsa atalar oğuldan-mı öğrenür, kaçan sen meni alup kâfir serhaddına çıkardun kılıç çalup baş kesdün, men senden ne gördüm ne öğrenem” (156). Benzer biçimde hikâyelerin mukaddime bölümünde geçen Dede Korkut tarafından söylenen “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez” (Ergin, 1997: 74) atalar sözü de geleneğin/ananeinin dolayısıyla törenin atalardan kaldığını ifade eder.

Türk töresinde “yağma” adı verilen gelenek vardı. Yağma geleneği Gökalp tarafından “potlaç” olarak adlandırılmıştır. Gökalp, potlaç geleneğinin ibtidai cemiyetlere ait önemli bir âdet olduğunu ifade eder. Potlaç kaidesi gayet müsrifane muhteşem ziyafete dayanır. “Bu ziyafette, misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve bilhassa, tepeler teşkil edecek kadar bakır kaplarla, yorganlık pöstekiler vesâire yığılır. Devlet sahibi, bütün bu şeylerin davetliler tarafından kaldırılıp götürülmesini teklif eder. Götürürler. Davetliler götüremedikleri takdîrde bu yığılan eşya, sahibi tarafından tahrip olunur ve denize atılır” (Gökalp, 2007b: 359). Potlaç davetlilere bir nevi meydan okumadır. Çünkü davetliler buna daha müsrifane ve muhteşem bir ziyafetle karşılık vermelidir. Bu ziyafete layıkıyla mukabelede bulunmayan zümre diğerinin hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalır. Bu niteliğiyle potlaç/yağma toplumda saygınlık kazanmanın ve hâkimiyet kurmanın etkin yollarından biridir. Dede Korkut hikâyelerinde de toy/şölen olarak karşımıza çıkan ziyafetler potlaç örneğidir. “İç Oğuz’a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü” hikâyede Kazan’ın evini yağmalatmasında tam bir potlaç müessesesi karşımıza çıkmaktadır. Potlaç sahibi hâkimiyetin sahibidir. “Salur Kazan,

'Korkud Ata' zamanında Oğuzların beylerbeyisi idi. Hâkimiyet ismen Bayındır Han'da olmakla beraber, fiilen Salur Kazan'da idi. Bunu sebebi, Salur Kazan'ın evini yağmalatması yani 'potlaç' yapması idi" (Gökalp, 2007b: 362). Kazan'ın evini yağmalattığında Dış Oğuz'u çağırması Dış Oğuz'un İç Oğuz'a düşmanlık yapmasına neden olmuştur (243-244). Kazan evini yağmalatmak suretiyle İç ve Dış Oğuzlar üzerinde saygınlık ve otorite elde etmiştir. Kazan'ın yağma toyuna Dış Oğuzları çağırması onlar üzerindeki otoritesini kaybettirmiştir.

2.2. Sefere Çıkma/Akın Yapma/Ordunun Başında Olma

Eski Türk devletlerinin varlığı, devamı, asayişli silahla sağlanmıştır. Tanrı tarafından Türk hakanlarına bağışlanan kutlu güç ve yarlık onun vasıtasıyla beylerine de geçerdi. Kut sadece hakanda kalmıyordu, beylere ve millete de geçiyordu. Çünkü askerî zaferler bey ve halkın büyük çabasıyla elde ediliyordu. Elde edilen tüm başarılar sadece kağanın değil, beylerin ve bütün milletindi (Ögel, 2001: 584). Akınlar halkın ve askerinin en büyük geçim kaynağıydı. Bu akınlar rastgele değil, belli usullere göre yapılırdı. "Öyle anlaşılıyor ki, bir şehir zaptedilince her asker, kendi damga veya işaretini taşıyan okunu, rastladığı ilk kapıya saplıyordu. Ancak savaş bitip, kesin zafer elde edildikten sonra herkes dönüyor ve okunun saplı bulunduğu evi yağma ediyordu. Geleneğe göre hiç kimse başkasının okunu, kendi oku ile değiştiremiyordu. Nihayet bu bir kaide ve töre idi" (Ögel, 2001: 586). Bu yöntem Türk askerinin zaferlerinin altında yatan bir nedeni daha göstermektedir. Gösterilen her türlü üstün çaba ve başarı askere bir mükâfat olarak geri dönmektedir. Daha fazla mal yağmalama isteği askerinin kahramanlık derecesini artırmaktadır.

Destanlarda herhangi bir yere akın yapma izni destan kahramanı tarafından verilir. Destan kahramanı ya bizzat kendisi ordunun başında sefere çıkar ya da bazen kendisinin izin verdiği kişiler akın düzenler. Yapılan akın ve seferler kahramanın izninin dışında gerçekleşmez. Oğuz Kağan cihan hâkimiyeti kurmak gayesiyle hareket etmiştir. Son derece hareketli bir yaşam sürmüştür. Hayatı âdetâ at sırtında seferlerde geçmiştir. Zaman da Oğuz'un seferlerine uygun biçimde hızlı akmıştır. Destanda tüm akınlar bizzat Oğuz Kağan tarafından yapılmaktadır.

Dede Korkut hikâyeleri aynı devirde, aynı bölgede bir hanın etrafında toplanan Oğuz beylerinin hikâyelerini anlatmaktadır. Bütün beyler "hanlar hanı" olarak nitelenen Kam Gan oğlu Bayındır Han'a bağlıdır. Hikâyelerde arka planda yer alan Bayındır Han'ın rolü "beylere akın izni vermek, gerekince beyleri büyük divanına toplamak ve yılda bir defa büyük bir ziyafet vermektir" (Ergin, 1997: 23). Bu bakımdan hikâyelerde akın izni Bayındır Han tarafından verilir. Kam Gan oğlu Bayındır Han'ın İç ve Dış Oğuz beylerine ziyafet verdiği bir gün Bayındır Han'ın veziri iş görmüş, yarar sağlamış Kazılık Koca akın izni diler. Bayındır Han destur verir, nereye dilerse varabileceğini söyler (199). Kazılık Koca, Direk Tekür'e esir düşer. Oğlu Yigenek büyüüp babasının esir olduğunu öğrenir, Bayındır Han'ın divanına çıkar. Kendisine babasını kurtarması için asker ve gitmek için izin ister. Bayındır Han yirmi dört sancak beyini Yigenek'in yanına verir (200-201).

Hikâyelerde Kam Gan oğlu Bayındır Han'dan sonra onun damadı olan Ulaş oğlu Salur Kazan gelmektedir. Salur Kazan, Bayındır Han'ın beylerbeyidir ve İç Oğuz ile Dış Oğuz beyleri ona bağlıdır. Savaşları o idare eder, en önde ve ortada bulunur. Salur Kazan da Bayındır Han gibi beyleri divanda toplar, onlara akın izni verir. Uşun Koca oğlu Egrek, Kazan Bey'den akın izni ister; Kazan Bey izin verir (225). "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" hikâyesinde, Salur Kazan düşmanın saldırı haberini aldığı anda, kendisi ordunun başındadır. İç Oğuz beyleri sağdan Dış Oğuz beyleri soldan düşman üzerine varır (Ekici, 2019: 131).

Kazan Bey, evi yağmalandığında Şökli Melik'in başında olduğu kâfirlerin üzerine bizzat kendisi gider (109). Çobanın kendisiyle gelmesine itiraz eder, onu bir ağaca bağlar. "Eger çoban-ile varaçak olur-istem kalın Oğuz bigleri benüm başuma kakınç kahaşlar, çoban bile olmasa Kazan kâfiri alımaş-idi" (105) demelerinden dolayı düşman üzerine tek başına gitmek ister. Kahraman tek başına verdiği mücadeleyle kendisini/cesaretini kanıtlar. Kazan Bey kâfirlerle vuruşurken oğlunu onu izlemesi için yüksek bir tepeye gönderir. Savaş sonunda Kazan Bey oğlu Uruz'un kaçtığını zannederek "Varayın anı anası yanından alayın, kılıc-ile paralayayın, altı bölük ideyin altı yolun ayırında bırağayın, bir dahı kimse yazı yirde yoldaş koyup kaçmaya" (162) der. Çünkü Türk töresine göre hakan/bey ordusunun başında sefere çıkar ve yoldaşlarını asla yarı yolda bırakmaz. Düşmanla ölünceye kadar savaşır. Ordusunu terk edip savaş meydanından kaçanı kimse bey olarak tanımaz. Hikâyelerde Oğuz beylerinden

birinin saldırıya uğraması veya başının derde girmesi halinde bunu duyan diğer Oğuz beyleri onun yardımına gitmektedir. Oğuz boyları arasında düşmana karşı güçlü bir ittifak vardır.

2.3. Toprak Alma/Halkı İskân Ettirme

Yurt Türk boylarının mülk olarak işgal ettikleri muayyen arazi sahalarına verilen addır (Gökyay, 2000: CCCXXXIV). Türk kağanlarının babalık vazifelerinden biri de yeni yerler alıp yurt yaparak devlete katmaktır. Yani hakan her gün çoğalan halkına ve hayatlarını bağladıkları hayvan sürülerine yeni yurtlar ve otlaklar bulmak zorundaydı. Bu yönüyle planlı bir iskân politikası yürütmeliydi. Yeni topraklar alındıktan sonra “kondurma” faaliyeti geliyordu. Türk ordularının ardından kitleler halinde Türk aileleri giderdi (Ögel, 2001: 585). Kazanılan her zaferden sonra elde edilen topraklara bu kitleler yerleşir, o toprağı yurt edinirlerdi. Anadolu’nun yurt haline gelmesi de bu yolla olmuştur. Destanlarımızda halkın yaylak ve kışlak yerleri efasanevi-tarihî hakanlarından kendilerine yurt olarak kalmıştır.

Oğuz Kağan halkını ve at sürülerini yiyen gergedanı öldürdükten sonra ilahi kaynaklı iki evliliğini yapar, onlardan gök ve yeri temsil eden altı oğlu dünyaya gelir. Bundan sonra Oğuz cihan hâkimiyetine girer. Oğuz halkı ve sürüleri için her zaman yeni topraklar almak uğraşındadır. Kaplan, Oğuz Kağan’ı “yaman bir diktatör” (2004: 15) olarak nitelendirir. Oysa Oğuz kendisine Tanrı tarafından verilen dünya nizamını sağlama görevini yerine getirmeye çalışmaktadır. Oğuz’un sefer esnasında Uluğ Ordu Bey’e ve Barmaklığ Çosun Billig’e danışması, gördüğü rüyayı veziri Uluğ Türk’e yorması benzeri örnekler bilgiye değer verdiğini, diktatörlükten ziyade töre koyucu ve uygulayıcı yönünü göstermektedir. Dünyaya tanrısal düzeni getirme çabası cihangirlik ihtirasını besleyen en büyük güçtü. Oğuz Kağan cihangirlik ihtirasıyla ölünceye kadar yeni topraklar almaya devam eder. Eski Türk devletlerinde de hakanların despotluğundan söz edilemez. Zira geçmiş dönemlerde hakan tarafından çok sayıda teklifin meclis tarafından kabul edilmediği görülmektedir. Örneğin büyük Göktürk hakanı Bilge Kağan’ın 723 yılında ileri sürdüğü çok sayıda teklif Göktürk meclisinde kabul edilmemiştir (Taşağıl, 2019: 182).

Destanda Oğuz yaptıkları işlerden dolayı bazı beylere isimler verir. Bu beylerden Türk boyları türemiştir. Oğuz, şehri koruyan Uruz Bey’in oğluna “Saklap” (20), İtil suyunu geçmede fikir veren beye “Kıpçak” (20), karlı dağa kaçan atını getiren beye “Karlık” (21), kapalı evi açmak için yolda bıraktığı beye Kalaç (21), ganimetleri taşımak için araba yapan beye “Kangaluğ” (22) adını verir. Bu beyler sonraki dönemlerde farklı mekânlarda yaşayan Türk boylarını meydana getirmiştir. Dünya fethine çıkan Oğuz planlı iskân politikasını gütmüştür. Oğuz yanında sefere çıkan beylerine yararlı işlerine göre adlar verir, onları buldukları bölgelere bey olarak yerleştirir. Böylece alınan yerler Oğuz iline dahil edilir. Bir anlamda Oğuz’un yürüyüşü Türk’ün dünyaya yayılış ve yeryüzünü yurt ediniş hareketidir. Oğuz kendisine verilen kutla yeni mekânlar almış, bu mekânlara Türk halkını yerleştirmiştir.

Oğuz Kağan atçılık, avcılık ve akıncılık yaşam tipinin temsilcisidir. Yiğitlik, kahramanlık ve cihangirlik hayatının temelini oluşturur. Cihanı alma tutkusu zaman temposunu da hızlandırmaktadır. Oğuz’da geniş mekân tasavvuru vardır. Onun tek ideali dünyayı ele geçirmektir. Oğuz için önemli olan sahip olmak değil, yenmek, zafer kazanmaktır (Kaplan, 2005: 13-15). Tüm bu nitelikler Oğuz’u sürekli yeni yerler almaya iter. Dede Korkut hikâyeleri ise yeni bir medeniyetin ürünüdür. Dede Korkut kahramanlarında akıncı toplum yapısı yavaş yavaş değişmeye başlar. Oğuz Kağan dünyasında vahşi hayvanlar ve at sürüleri varken Dede Korkut hikâyelerinde artık deve ve koyun sürüleri de görülür. Akıncılığın ürünü olan Oğuz Kağan’daki cihangirlik ihtirası Dede Korkut hikâyelerinde yerini aileyi ve şerefini koruma duygusuna bırakır. Oğuz Kağan sürekli yeni yerler alma ve kendisine itaat etme peşindeyken Dede Korkut kahramanları genelde savunma durumundadır.

Hikâyelerde ilk saldırı çoğunlukla düşmandan gelmektedir. Düşmanlar Oğuz alplarına ya şarap içip akılları başlarında değilken, uyku halinde veya avdayken evleri, sürüleri sahipsiz olduklarında saldırır. Oğuz alplarını esir eder, mallarını/sürülerini alır; sonrasında alplardan biri düşmana saldırır, esirleri, malları/sürüleri düşman elinden kurtarır. Hiçbir Dede Korkut hikâyesinde ilk saldırının Oğuzlar tarafından yapılmaması ilginçtir. Bu bakımdan Oğuz Kağan’ın sürekli düşmana saldırıp onları itaate zorlayan hareket tarzı Dede Korkut alplarında şekil değiştirmiş, yerini düşmanın verdiği zararları gidermeye dönük bir savunma stratejisine bırakmıştır. Bu nitelik Dede Korkut hikâyelerinde iskân faaliyetlerini zayıflatmaktadır. Dede Korkut alpları yeni yerler almaktan ziyade ellerindeki yerleri ve malları düşmana vermeme mücadelesi sürdürmüşlerdir.

Bayındır Han İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerini ağırladığı bir gün Gürcistan'dan gelen at, kılıç ve çomağı Begil'e verir. Onu Oğuz iline karavul eyler. Dede Korkut himmet kılıcını beline bağlar, çomağı omuzunu bırakır, yayı koluna geçirir. "Şahbaz aygırı çekdürdi buda bindi. Hısımını kavumını ayırdı, ivini çözdü, Oğuzdan köç eyledi. Berdeye Genceye varup vatan tutdı. Tokuz tümen Gürcistan ağzına varup kondı, karavulluk eyledi" (216). Begil sınıra güvenliği sağlamak, düşmanların ani baskınlarına karşı Oğuzları korumak amacıyla gönderilir. Oğuz alpları yeni yurtlar almaktan çok elindeki yurdu korumaya çalışmıştır. Her ne kadar Kaplan (2004: 15) bunu "alp tipinin bozulması" şeklinde değerlendirirse de bu durum daha ziyade alp tipinin yeni medeniyet seviyesine göre yeniden şekillenmesi olarak ele alınmalıdır. Alp tipi Dede Korkut hikâyelerinde yüksek bir değer olarak varlığını devam ettirmektedir.

2.4. Halkı Dozurma-Giydirme

Türk hakanının babalık vazifelerinin başında halkını doyurup giydirme geliyordu. Ögel'in "Uygur ilinde fakir ve yoksulluk içinde yaşayan hiçbir kimse yoktu. Çalışmayan Uygur vatandaşlarına ise, devlet ile Uygur hakanı yardım ederdi." (2001: 585) cümleleri Türk hakanının bu temel vazifesini anlatmaktadır. Bu uygulama günümüzdeki ifadesiyle "sosyal devlet olma" gerekliliklerinden biridir. Her ne kadar eski Türklerde devlet hakanın malı gibi görülüyorsa da hakan bu malını halkla bölüştüğü sürece varlığını devam ettireceğini biliyordu. Çünkü bu malda halkın da payı vardı. Hakanın hatunu dışında her şeyi halkındı. Tanrı Türk hakanını mal mülk biriktirip keyfince yaşaması için değil, Türk halkının adı sanı yok olmasın diye göndermiştir. Türk hakanının temel görevi nizam-ı âlemdir. Kut kendisine adaletle hükmettiği sürece veriliyordu. Adaletten ayrılması, halka karşı babalık vazifelerini yerine getirmemesi durumunda kut kendisinden geri alınıyordu. Türk hakanları bu gerçeğin farkında olduklarından çoğunlukla milletin menfaatlerine göre davranmışlardır. Kutadgu Bilig'de geçen "Ne iyi bey olur o iyi kişi / İnsanlıkla görürse ilin işini" (Yusuf Has Hacib, 2019: 54) ifadeleri hakanın halka karşı vazifesini hatırlatmaktadır. Tanrı tarafından seçilme, görevinin yerine getirilmemesi durumunda Tanrı tarafından cezalandırılma düşüncesi Türk hakanlarında demokratik ve insani hasletlerin gelişmesinin en büyük nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Gerek Oğuz Kağan'da gerekse de Dede Korkut alplarında halkın mutluluğu her şeyin üzerinde tutulmaktadır. Oğuz Kağan ilk kahramanlığını gösterdikten sonra yetişkinliğe adım atar. Evliliklerini yapar, evlendiği kızlar da kendisi gibi kutlu kadınlardır. Kendisine gök ve yeri temsil eden kadınlar verilir. Sonrasında Oğuz büyük bir toy düzenler. Halka buyruklar verir, ahali birbirine danışır ve gelir. "Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, türlü şaraplar tattılar ve kımızlar yediler ve içtiler" (16-17). Oğuz bu toydan sonra dört bir yana tebliğler yazar, elçiler gönderir. Uygurların kağanı olarak tüm yeryüzünün kağanı olması gerektiğini söyler. Verilen toyda Oğuz'un cihan hükümlerine soyunması için öncelikle kendi kavminden onay alması gerekmektedir. Babalık vazifelerinden biri olan halkını yedirip içerdikten sonra, ilk olarak halkı ona tabi olur. Sonrasında diğer kavimlerin kendisine tabi olmasını ister. Oğuz ikinci toyunu ömrünün sonlarında verir. Büyük bir kurultay toplar, maiyetini ve halkını çağırır. Oğuz Türk töresine uygun biçimde müşavere eder. "Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler" (25).

Dede Korkut hikâyelerinde de Oğuz beyleri tarafından çeşitli sebeplerle toylar düzenlenir, halk yedirilip içirilir. Kam Gan oğlu Bayındır Han yılda bir kere toy verip Oğuz beylerini misafir eder. "Atdan aygır deveden buğra koyundan koç" (78) kestirir. Toya beyler yiğitleriyle beraber katılır. Bayındır Han'ın toyuna gelen Dirse Han kara otağa oturtulunca şöyle der: "Bayındır Han benim ne eksikliğüm gördü, kılıcumdan-mı gördü, suframdan-mı gördü" (78). Oğuz toplumunda saygınlık görmenin iki temel şartı vardır: kahramanlık ve cömertlik. Dirse Han'ın çocuğu olmaz. Hanımının öğüdü üzerine ulu bir toy düzenler, attan aygır deveden buğra koyundan koç kestirir. İç ve Dış Oğuz beylerini çağırır. Aç görse doyurur, çıplak görse giydirir. Borçluları borçlarından kurtarır. Tepe gibi et yığar, göl gibi kımız sağdırır, hacet diler (81). Dirse Han'ın hatunu oğlunun ilk avından sonra attan aygır deveden buğra koyundan koç kırdırır, Oğuz beylerine toy verir (86).

Pay Püre Bey'in oğlu Bamsı Beyrek baş kesip kan döktükten sonra babası Oğuz beylerini çağırır, konuklar (121). Beylerin en büyük özelliklerinden biri cömert olmalarıdır. Bir kişinin beyligi elindekini başkalarıyla paylaştığı nisbette artar. Bamsı Beyrek geyik avlarken Banı Çiçek hatunu Kısırça Yinge'yi pay alması için yollar. Beyrek "Mere dadı men avçı degülem big oğlu bigem, hep size" (122) diyerek

tüm geyiği bırakır. Beyrek'in hikâyesinde bazı yiğitlerin han ve beyler tarafından evlendirildiğinden söz edilir. Bamsı Beyrek kırk yiğidini kâfirler elinden kurtarınca bunların bir kaçına Bayındır Han, bir kaçına Han Kazan kız verir. Beyrek de yedi kız kardeşini yedi yiğide verir (153). Bu ifadeler Türk hakanlarının halkını doyurma ve giydirme görevlerinin yanında gücü yetmeyenleri evlendirme görevlerinin de bulunduğunu göstermektedir.

Hikâyelerde Ulaş oğlu Kazan Bey tarafından da ihtişamlı ziyafetler verilir. “Toksan tümen genç Oğuz” sohbetine katılır. “Ağzı büyük humralar” ortalığa salınır, “tokuz yirde badyalar” kurulur, “altun ayak sürahiler” dizilir. Dokuz kara gözlü kâfir kızı “al şarabı altun ayağ-ile kalın Oğuz biglerine” gezdirir. Kazan Bey “çirgap çirgap çadır otak”, “katar katar develer” bağışlar (154). Kazan Bey oğlu Uruz'u kâfir elinden kurtardıktan sonra kırk otak diktirir. Yedi gün yedi gece yenilip içilir. “Kırk ivlü kul-ile kırk câriye oğlu başına çevürdi, azad eyledi. Cılasun erenlere kala ölke virdi, cübbe çuka virdi” (176). Kan Turalı, üç canavarı öldürüp Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun'u alıp iline geldiğinde babası Kanlı Koca “gök ala görklü çemen çadır” diker, “atdan aygır deveden buğra koyundan koç” kırdırır, kalın Oğuz beylerini ağırlar (198).

Hikâyelerde hem hanlar hanı Bayındır Han hem de İç ve Dış Oğuz beyleri verdikleri toylarla halkı sevindirirler. Kam Gan oğlu Han Bayındır çok defa kara yerin üzerine ağ ban evini diker, ala sayvan gökyüzüne aşanır, bin yere ipek halılar döşer, İç ve Dış Oğuzları çağırır. Bu ziyafetlerde bol bol yenir, içilir (199). Oğuz beyleri halkına vermeyi töre gereği bildiğinden halka verecek bir şeyler olmadığında bundan üzüntü duymaktadır. Nitekim Begil Oğlu Emren hikâyesinde Bayındır Han'ın İç ve Dış Oğuz beylerini topladığı bir gün Gürcistan'dan haraç olarak sadece bir at, bir kılıç ve bir çomak gelir. Bayındır Han bu duruma üzülür. Dede Korkut üzüntüsünün sebebini sorar. Bayındır Han “Niçe saht olmayam, her yıl altun akça gelür-idi yigide bige virür-idek hatırları hoş olur-idi, şimdi bunu kime virelüm kim hatırı hoş ola” (216) der. Toylarda halka dağıtılacak mal ne kadar fazlaysa yağma ne kadar büyükse toyu düzenleyen beyin otoritesi o derece büyük olurdu. Nitekim Kazan evini yağmalattığında “halalının elin alur taşra çıkar-idi, andan yağma iderler-idi” (243). Beyin hanımının dışındaki her şey yağmaya dahildi.

2.5. Halkı Tehlikelerden Koruma

Destan kahramanlarının en büyük vazifelerinden biri halkının güven içerisinde yaşamını sağlamaktır. Kahraman hem halkının hem de halkın hayatını bağladıkları sürülerinin güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Oğuz Kağan Destanı büyük bir tehlike ile karşılaşan halkın kahraman tarafından korunması ile başlamaktadır. Kahramanın doğumu ve büyümesi hızlı biçimde anlatılarak bir an önce ilk kahramanlığa geçilir. Oğuz doğumuyla beraber sıradan biri olmadığını göstermektedir. Ancak toplum tarafından tanınması için büyük bir kahramanlık göstermelidir. Oğuz ilk kahramanlığını halkın ve at sürülerinin hayatlarını tehdit eden canavarı öldürerek gösterir. Dereleri ve ırmakları çok, kuşları bol olan büyük bir ormanda bir gergedan yaşamaktadır. Bu gergedan “at sürülerini ve halkı yerdı. Büyük ve yaman bir canavardı. Ağır bir eziyetle halkı ezmişti” (14). Canavarın büyük ve yaman oluşu Oğuz'u halk nazarında büyük bir kahramana dönüştürecektir. Oğuz gergedanın başını keser, halkının ve sürülerinin güvenliğini sağlar. Nitekim kahramanlığın ilk vasıflarından birisi baş kesip kan dökmektir. Bu atlı göçebe kavimlerin yaşam kanunudur. Doğanın korkunç güçlerine veya başka halkların saldırılarına karşı korunmak güç sayesinde. Üstelik kurulacak cihan devletinin de bir gereğidir. Bayat (2006: 153), kahramanların baş kesip kan dökmelerini eski Türklerin mitolojik inançlarına göre ruhun kan ve kemikte, aynı zamanda başta olması inancıyla ilgili olduğunu belirtir. Bu nedenle İskit-Saka döneminde Türklerin savaşta kestikleri düşman başlarını atlarının yanında asmaları övünme ve korkutmanın yanı sıra inançlarının gereğidir. Oğuz av esnasında gergedanı öldürür. Çünkü birçok Türk destanında ilk kahramanlık avda ortaya çıkar. Türk millî kültüründe fiziki ve manevi gücün ortaya konulduğu avlar kahramanın çocukluk devrinden yetişkinlik devrine geçişini sağlayan mekânı oluşturur.

Dede Korkut hikâyelerinde ise Oğuz toplumu bir savunma hâlidir. Kâfir düşman, savunmasız bir durumdayken Oğuzlara saldırır. Sonrasında Oğuz alpları düşman üzerine yürür, kaybedilenler geri alınır, toy düzenlenir. Bu mücadeleler esnasında düşman her zaman daha fazla kayıp vermektedir. Düşmandan alınan ganimetlerden büyük pay hanlar hanı Bayındır Han'a ayrılır, geri kalanı beyler ve halk arasında paylaşılır. Oğuz toplumunda kanı düşmanda bırakmamak töre gereğidir. Ölen kişinin kanını düşmandan almak, kişinin yakınları üzerindeki hakkıdır. Nitekim bu düşman Oğuz'un içinden dahi olsa mutlaka onun öcü alınır. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a düşman olduğu hikâyede Beyrek'in kanı

Kazan tarafından alınır. Aruz, Beyrek'i kendilerini Kazan ile barıştırmak bahanesiyle çağırır. Onun Kazan'a asi olmasını ister, Beyrek kabul etmeyince onu yaralar. Beyrek yiğitleriyle Kazan'a haber yollar: "Yarın kıyamet gününde menüm elim Kazan Hanun yakasında olsun menüm kanum Aruza korise" (249) der. Beyrek, Aruz'un yarasıyla ölür. Buna göre Türk hakanının kendisine bağlı beylerin, halkının kanını düşmandan alması vazifelerinden biridir. Halkını her türlü tehlikeden korumakla vazifeli Türk hakanı, kaybedilen halkının kanını/öcünü de düşmandan misliyle almalıdır.

2.6. Halkın Kalbini Kazanma/Kendisini Halka Sevdirme

Türk hakanının babalık vazifelerinden biri de kendisini halkına sevdirmektir. Göktürklerin altıncı kağanı İşbara-Kağan kağanlığa Türk halkı ve beyleri tarafından seçilerek getirilmiştir. "Eski Türk kağanları her şeyden önce, kendi halkının kalplerini kazanmak isterlerdi" (Ögel, 2001: 588). Tanrı Türk hakanını halkın düzenini sağlamak için gönderdiğinden hakan kendisini halka sevdirmek mecburiyetinde hissedyordu. Halkı küstürmek Tanrı'nın cezasını getiriyordu.

Türk toplumunda devleti kuran ve başarılı yapan millettir. Orhon Yazıtları'ndaki şu ifadeler halkın devlet kuruluşunu anlatmaktadır: "Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış, (İleriş) baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. Tanrı güç vermiş (olduğu) için, babam hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (da) koyun gibi imiş. Doğuya (ve) batıya sefer edip (adam) toplamış (ve) yığmış. (Sonunda) hepsi yedi yüz kişi olmuşlar. Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş" (Tekin, 2010: 27). Kül Tigin Yazıtı'ndaki bu ifadeler halkın devlet kurma iradesini göstermektedir. İleriş Kağan'ın on yedi kişiyle başlayıp yedi yüz kişiyle kurmuş olduğu devlet Tanrı'nın verdiği gücün yanı sıra Türk halkının töresinin yeniden tesisi sonucunda halkın sevgi ve desteğiyle varlığını sürdürmüştür. Devletin kurucusu halk olduğuna göre bu devletin devamı da halkın memnuniyetine bağlıdır. Halkı küstüren hükümdar, Tanrı'yı küstürmüştür. Bu düşünce İslamiyet'in kabulünden sonra da Türk devletlerinin dayandığı temel güç olarak varlığını sürdürmüştür.

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un tüm yaşamı boyunca halkın içinden kendisine karşı bir isyan girişiminin olmaması halkın sevgi ve bağlılığı ile açıklanabilir. Oğuz'un ömrünün sonlarında verdiği büyük toyda söyledikleri halkın ona karşı beslediği duyguları ifade etmektedir. Oğuz Kağan ülkeyi oğulları arasında üleştirdikten sonra şunları söyler: "Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağlattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim" (25). Oğuz'un dostlarını güldürmesi halkın ona karşı sevgisini ifade etmektedir. Üstelik Gök Tanrı'ya da borcunu ödemiştir. Halk tarafından sevilmeyen, itaat edilmeyen bir hakanın Oğuz misali dünya fethine çıkması ve Gök Tanrı'ya borcunu ödediğini ifade etmesi beklenemez. Tanrı'nın buyruğu halkın mutluluğu üzerine bina edilmiştir. Halkına eziyet eden hiçbir hükümdar Tanrı tarafından tahtta bırakılmaz. Kutun devamlılığı halkın sevgisine, memnuniyetine bağlıdır. Bir Türk'ün başarılı olabilmesi için Tanrı tarafından kendisine üç özellik verilir: "yarlıg, kut ve kısmet (ülüg)" (Taşağıl, 2019: 181). Bu üç nitelik de Oğuz Kağan'da bulunmaktaydı.

Oğuz Kağan'a karşı halk sevgisinin benzerinin Dede Korkut alplarında da olduğu görülmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde hem Oğuz beyleri arasında hem de halk ile beyler arasında derin bir sevgi vardır. Düşmanla savaşlarda tüm beyler birlikte hareket eder. Oğuz beylerinden veya halkından birinin başına bir falezet geldiğinde tüm beyler üzülür, düşman üzerine birlikte gidilir. Gerdek gecesi Bamsı Beyrek yiğitleriyle birlikte Bayburd Hisarı beyi tarafından tutsak edildiğinde "Kalın Oğuz bigleri Beyrek için azim yas tuttular, umud üzdiler" (131). Beyrek'in yar ve yoldaşları ağı çıkarıp karalar giyer. Oğuz halkından hangisinin başına kötü bir şey gelse benzer tepkiler verilir.

Kazan'ın çobanı Karaçuk'un davranışları halkın idarecisine/beyine karşı davranışını da örneklemektedir. Kazan Bey avdayken evi Şöklü Melik tarafından yağmalanır; annesi, eşi Burla Hatun, oğlu Uruz esir edilir. Kazan'ın Kapulu derventte on bin koyunu kalmıştır. Başında Karaçuk Çoban vardır. Kâfir buraya saldırınca Karaçuk Çoban karşı koyar, iki kardeşi şehit düşer (97). Çoban ve iki kardeşi altı yüz kâfire karşı beylerinin koyunlarını korur. Kazan geldikten sonra çobanını yanında götürmek istemese de çoban beyiyle beraber düşman üstüne varır. Kendisini halka sevdiren Kazan için çobanı ölümü göze almış, iki kardeşini de onun uğruna şehit vermiştir. Kazan Bey'in oğlu Uruz'un düşmana esir düştüğü hikâyede ise Uruz'un kırk yiğidi onun için şehit düşer (161). Tüm bu örnekler

Oğuz toplumunda halk ile idareci kesim arasındaki güçlü bağı göstermektedir. Bu bağların gevşediği dönemlerde Oğuz toplumu zayıflamış, düşman esaretine girmiş; güçlendiği dönemlerde düşmanlarını kendisine tabi kılmıştır. Tüm Türk devletlerinin büyüme ve çözülme nedenleri arasında hükümdar-halk arasındaki karşılıklı ilişki gelmektedir.

3. SONUÇ

Toplumları derinden etkileyen olaylar, toplumun düşünüş biçimi sözlü ve yazılı ürünlerde yer almaktadır. Bu ürünler türüne göre gerçekliklerle yakın veya uzak ilişki içerisindedir. Türk sözlü geleneğinin önemli ürünlerinden destan ile Türk tarihi arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Türk devlet geleneğinde hükümdar ile halk arasında karşılıklı görevler vardır. Tanrı tarafından kendisine kut verilmiş Türk hükümdarı halkına karşı “velayet-i pederane” olarak adlandırılan birtakım vazifeleri yapmakla yükümlüdür. Türk hükümdarı bu vazifeleri yerine getirdiği nispette hükümlüğünü devam ettirmiş, bu yükümlülüklerden kaçtığında elindeki tahtı ve hâkimiyeti kaybetmiş, yerine bu görevleri yapabilecek yeni bir hükümdar seçilmiştir. Türk tarihinde birçok örneğine rastlanan bu durumun etkileri Türk kahramanlık destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Epik destanların hükümdar ve kahramanları idare ettiği halka karşı çeşitli sorumluluklar taşımış, her türlü faaliyetlerinde bu hassasiyeti göstermişlerdir. Destanlarda kahramanlar çoğu zaman hükümdar/kağan olarak görülmektedir. Oğuz Kağan hem hükümdardır hem de büyük bir kahramandır. Dede Korkut hikâyelerinin kahramanları aynı zamanda birer beydir. Dolayısıyla çalışmamızda geçen hükümdar ve kahraman kavramları çoğu zaman aynı kişiyi (kahraman hükümdar) karşılamaktadır. Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut hikâyeleri özelinde yapılan incelemede eski Türk hâkimiyet düşüncesine paralel olarak epik destan kağan/kahramanlarının halka karşı aşağıdaki vazifeleri yerine getirdikleri görülmüştür:

a. Türk destan kahramanı Türk töresinin koyucusu ve uygulayıcısıdır. Kahraman, karşılaştığı her türlü durumu töreye göre idare etmektedir. Türk destan kahramanı ilk kahramanlığından ölümüne kadar töreye göre davranmakla yükümlüdür. Kahraman töreyi yerine getirirken “könilik (adalet), uzluk (iyilik, faydalılık), tuzluk (eşitlik), kişilik (insanlık)” hükümlerine göre hareket etmektedir. Bu hükümler Türk kahramanını militarist diktatörlüğe düşmekten korumuştur. Türk töresi, Tanrı buyruğu olarak kabul edilmiş; töreden ayrılmak Tanrı'nın gazabının nedeni olarak düşünülmüştür.

b. Eski Türk devletlerinin varlığı, devamı, asayışı silahla sağlanmıştır. Bu bakımdan sefere çıkmak destanların ana temasını oluşturmuştur. Hiçbir Türk beyi veya halktan bir kişi kahramanın izni olmadan sefer düzenleyemez. Destan kahramanı sefer yapma iznini veren kişidir. Bu kişi seferlere ya kendisi bizzat ordunun başında gider ya da bir komutanına izin verir. Yapılan akın ve seferler kahramanın izninin dışında gerçekleşmez. Seferler Türk devletlerinin geçim vasıtalarından birini oluşturmuştur. Elde edilen başarılar sadece kahramana ait değildir. Her türlü başarının/zaferin kazanılmasında kahramanla beraber milletin büyük çabası vardır.

c. Türk destan kahramanı her gün artan halkı ve sürüleri için yeni yurtlar/otlaklar bulmak zorundadır. Türk destan kahramanı iyi bir iskân politikası yürütmelidir. Yeni alınan topraklar kondurma faaliyeti ile yurt hâline getirilmelidir. Halk devletin askerî gücünü artırmak için her gün çoğalırken, iktisadi gücünü artırmak için yaylak ve kışlaklarda sürüleri beslerken kahraman da bunlar için yeni yurtlar bulmak/almakla yükümlüdür.

ç. Türk destan kahramanı halkını doyurmak, giydirmek zorundadır. Kahraman, halkı içerisinde bulunan fakir ve yoksulların ihtiyaçlarını gidermelidir. Destan kahramanının mal-mülk biriktirme kaygısı olmamıştır. Sahip olduğu her şeyi halkıyla paylaşan kahramana ait tek şey hatunudur. Kahramanın malını halkıyla paylaşması onlar üzerinde otorite kurmasını sağlamıştır. Bundan dolayı Oğuz beyleri tarafından çeşitli sebeplerle toylar düzenlenmiş, tepe gibi et yığılmış, göl gibi kırmızı sağdırılmış, hacetler dilenmiş, açlar doyurulmuş, çıplaklar giydirilmiş, borçlular borçlarından kurtarılmıştır.

d. Türk destan kahramanı halkının güven içerisinde yaşamını sağlamaktan sorumludur. Kahraman hem halkının hem de sürülerinin güvenliğini sağlamaktadır. Kahraman halkından birine veya mallarına herhangi bir saldırı durumunda onların kanını almak zorundadır. Türk töresine göre ölen kişinin kanını düşmandan almak kahramanla beraber yaşadığı toplumun temel vazifelerinden biridir.

e. Türk destan kahramanı Tanrı'dan aldığı kutla halkının refah ve huzurunu sağlamaya çalışırken onların sevgisini kazanmak zorundadır. Halkı tarafından sevilmeyen bir kişinin halkını mutlu etmesi veya onlar

tarafından destek görmesi mümkün değildir. Halkın küstürülmesi Tanrı'nın kahramandan yüz çevirmesine ve onun tarafından cezalandırılmasına neden olacaktır. Halkın sevgisinin kazanılması durumunda Tanrı'nın sevgi ve desteğinin sağlanacağına inanılmıştır.

Ancak bu görev ve sorumluluklar tek taraflı değil, karşılıklıdır. Türk destan kahramanları halkına karşı yukarıda ifade edilen görev ve sorumlulukları yerine getirirken halkından da buyruklarına uymalarını ister. Dede Korkut hikâyelerinde Begil Bey'in karısının dilinden dökülen şu cümleler Türk halkının hükümdarlarına bakışının en güzel ifadelerinden biridir: “Yigidüm big yigidüm, pâdişahlar Tanrı'nun kölgesidür, pâdişahına âsi olanın işi rast gelmez” (218). Kutlu kahraman vazifelerini yerine getirdiği sürece Tanrı'nın gölgesi olarak görülmüş, buyrukları yerine getirilmiştir. Çünkü halka karşı vazifelerini yeriye getiren bir kişiye karşı isyan etmek Tanrı'ya isyan etmektir. Dede Korkut hikâyelerinde geçen “Aslan enügi yine aslandır.” (219) atalar sözünce Oğuz kahramanlarının her biri birer aslandır. Oğuz kahramanlarının aslanlığı onların halkına karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları vazifelerini yaptığı süre devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yayınları.
- Bang, W., & Rahmeti, R. (1988). *Oğuz Kağan Destanı*. (yay. hzl. M. Ergin). İstanbul: Hülbe Yayınları.
- Bayat, F. (2006). *Oğuz Destan Dünyası Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Elçin, Ş. (2007). "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhûmu." *Halk Edebiyatı Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları. 33-41.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İbrayev, Ş. (1998). *Destanın Yapısı (Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekân)*. (akt. A. A. Çınar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaplan, M. (2004). "Türk Destanında Alp Tipi." *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 13-21.
- Kaplan, M. (2005). "Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı." *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 11-25.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005). *Divanü Lügati't-Türk*. (çev. S. Erdi-S. T. Yurtsever). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Köprülü, M. F. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Taşgöl, A. (2019). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (2019). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yıldırım, D. (1998). "Türk Kahramanlık Destanı." *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları. 149-157.
- Yusuf Has Hacib. (2019). *Kutadgu Bilig*. (çev. A. Çakan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ziya Gökalp. (2007a). "Türk Töresi." (hzl. Y. Çotuksöken). *Ziya Gökalp Kitaplar 1*. (yay. hzl. M. S. Koz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 89-164.
- Ziya Gökalp. (2007b). "Türk Medeniyet Tarihi." (hzl. Y. Çotuksöken). *Ziya Gökalp Kitaplar 1*. (yay. hzl. M. S. Koz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 319-555.